

CONVERSA AMB EN GUILLEM COLOM (11-12-1970)

Joan Miralles i Monserrat

INTRODUCCIÓ

La conversa següent, realitzada en 1970 i inèdita fins ara, és una contribució interessant a l'estudi de Guillem Colom i la seva obra. En el llibre *Entre el caliu i la cendra* tracta molts d'aspectes de la seva biografia d'una manera excessivament poètica. Sovint hi ha dades confoses, perquè no pretén fer una biografia exacta i precisa. Colom té una altra intenció en les memòries: la d'oferir-nos quina ha estat la relació, vital, entre ell i la seva terra. Per aquest motiu el treball de Miralles pot tenir una doble funció: la d'ajudar a clarificar alguns aspectes biogràfics (no sols cronològics); i la de col·laborar a la interpretació global de la seva obra, tot oferint-nos judicis i opinions de l'autor que ens especifiquin la seva positura ideològica. També, i de rebot, pot ajudar a la comprensió d'una llarga etapa de la nostra cultura en què Guillem Colom complí la funció d'un dels principals protagonistes.

Amb la intenció d'ajudar al lector oferim un resum cronològic, on es reuneixen informacions sovint disperses o poc sistematitzades. Moltes d'elles el lector les trobarà més endavant explicades pel mateix Guillem Colom. Quant a les conferències i altra bibliografia no esmentada aquí, es pot trobar una informació molt exhaustiva en la *Biobibliografia de Guillem Colom i Ferrà*, de Miquel Arbona i Oliver (Sóller, Impremta Marquès, 1966).

Finalment vull subratllar que per a Colom l'escriptura naixia d'un únic propòsit: el d'"*exalçar la nostra terra i polir la seva llengua (...) amb tota la noblesa i amb tota la servitud que aquesta dedicació comporta,*

lluïtant per redimir-la d'una incúria de segles i pouant-la a les fonts vives del llenguatge popular" (*Entre el caliu i la cendra*. Ed. Pòrtic, Barcelona 1972; p. 412). Crec que davant aquesta noble tasca que es proposà hem d'oblidar les nostres diferències ideològiques i/o estètiques i donar-li el lloc que li correspon.

CRONOLOGIA

1890

24 de desembre: Neix a Sóller, al carrer d'Isabel II (abans "Carrer Nou"), núm 39. El pare, Bartomeu Colom Morell, provenia d'una família de terratinents i la mare, Maria Ferrà Colom, era d'origens mariners. Els Colom, segons el poeta, era una família "*tan antiga a Mallorca com la terra on s'assentaren molts dels primers pobladors poc després de la conquesta*" (op. cit., p. 38). Els primers dels quals hom té notícia són del segle XIV.

1895

Va a una escola rural, on hi regnava —com ens diu a les memòries— "*un ambient de somni i de rondalla*" (op. cit., p. 83), presidit per la figura mítica de la mestra.

1897

Comença a estudiar a l'escola nacional del carrer de la Mar de Sóller, dirigida per Miquel Bernat. Allà ha d'aprendre "*uns rudiments de ciències i de lletres en un castellà de manlleu que, a manca d'equivalències en la llengua pròpia, ens eixalava les ales de la imaginació i, tot negligint la història i la tradició del país, ens assecava el suc i el bruc de l'ànima*" (op. cit., p. 101).

Uns anys més tard va al col·legi d'Antoni Ferrer Cabot, al "Carrer Nou", núm. 60, on s'inicia en el món de les lletres, sobretot gràcies a Mossèn Andreu Bisbal i Oliver, el professor de llatí.

1904

Inicia els seus estudis al Seminari de Palma, on Llorenç Riber era catedràtic de Literatura i de Llatí clàssic. Aquí Colom demostra una predilecció total per les lletres, enfront de les ciències, i amplia el seu coneixement de les llengües clàssiques fent traduccions de Virgili, Ciceró, Cèsar, Tàcit, Lucreci, Prudenci i Horaci. Es també en aquest període quan, a través de la revista "Migjorn" coneix els poetes mallorquins de la Renaixença, els mestres de l'"Escola Mallorquina", els modernistes i alguns noucentistes catalans (Marian Aguiló, Mateu Obrador, Costa, Maragall, Carner, Guerau de Liost...). Fruit d'aquesta primera iniciació literària és el premi que rep a un certamen del Seminari pel poema titulat "*Sant Ramon de Penyafort*". Continuarà al Seminari fins que sofreix una crisi i el metge li prohibeix seguir en règim d'internat.

1906

Comença els estudis de batxillerat a l'Institut de Palma al carrer de Monti-Sion (actual col·legi dels jesuïtes). Aquí té professors com Pere Estelrich, Magí Verdaguer, Joan Llopis i Joan Lluís Estelrich. Aquest darrer és qui, baldament fos contrari a l'ús del català en la literatura, l'impulsà a iniciar després la carrera de Filosofia i Lletres.

1912

Inicia els estudis de Filosofia i Lletres a Barcelona. Aquí té contactes amb intel·lectuals del Principat com Josep Mª Casacuberta, Octavi Saltor, Joan Olier, Josep Carner, etc.

1917

13 de febrer: passa l'examen de grau de Llicenciatura.

Al mes de març mor el seu pare.

1918

Publica el primer llibre de poemes, *Juvenilia*, a la impremta de Joan Marquès de Sóller. El llibre és dedicat a Maria Antònia Salvà i el tiratge, de dos-cents exemplars.

Inicia les col·laboracions al setmanari "Sóller".

Va a Madrid a fer els cursos del doctorat. Entre els professors que té allà hi ha Menéndez Pidal, Pardo Bazán, José Mérida i Julio Cejador.

1920

Publica *Águiles*, poema en VII cants, a la impremta Guasp. El llibre, una raresa de bibliòfil, s'exhaureix prest. En l'escriptura hi va influir una excursió al Torrent de Parells amb el geòleg Bartomeu Darder. *Águiles* és un intent romàntic de Colom de fer una poesia èpica que reflecteixi el seu sentiment d'amor a la terra i a la llengua.

1921

Comença a col·laborar a la revista anual "L'almanac de les Lletres", de la qual és, endemés, "subscriptor protector".

1923

Es casa i viatja a Itàlia.

1925

Publica *L'amor de les tres taronges i altres poemes* a "La Revista" de Barcelona.

Rep la Flor Natural en els Jocs Florals de Sóller pel poema *El comte Mal*, que més tard ampliarà en dotze cants.

Es fa membre del Felibritge, associació d'escriptors provençals creada en 1854.

1928

Publica la traducció de la novel·la *Nerto*, de F. Mistral, a l'Editorial Catalana de Barcelona.

Participa, des de la seva fundació, a "La Nostra Terra", revista literària i científica, òrgan de l'"Escola Mallorquina". Les col·laboracions es mantindran fins a la desaparició de la revista en 1936. Hi publicarà estudis com, per exemple, *Llorenç Riber i Campins, notes per a una biografia* (1928) o *Mistral i la seva obra* (1931).

1929

Publica *De l'alba al migdia*, llibre que recull poemes escrits entre 1918 i 1928, a "La Revista". L'aplec duu un pròleg de Josep Carner.

1930

Colom, en representació de Mallorca, va a la sessió extraordinària de l'Ateneu de Barcelona en commemoració del centenari de Mistral.

Publica la seva traducció de *La miougrano entre-duberto* (*La magrana entreoberta*), de Teodor Aubaneí, a la Llibreria Catalònia de Barcelona.

1931

Publica la traducció de la primera part de *Memori e Raconte*, de Mistral, a l'editorial Barcino.

1932

22 de febrer: Estrena de *Nit de Nadal* per la Companyia Artis al Saló Mallorca. Es tracta d'una ègloga dramàtica en vers, en un pròleg i dos actes, musicada pel mestre Mas Porcel.

1933

Rep l'"Englantina d'Or" per cinc poemes presentats amb el títol de *Cançons de la Terra* en el LXXV aniversari de la restauració dels Jocs Florals del Principat i Centenari de l'oda *A la Pàtria*, de Bonaventura Carles Aribau. Aquests poemes seran també desenrotllats anys més tard constituint un llibre.

1934

21 de març: Mort de la seva mare a Palma.

Publica la segona part de *Memori e Raconte*, de Mistral.

1935

10 de febrer: Estrena de *Marta* al Saló Mallorca per la Companyia Artis. Es tracta d'una peça teatral en tres actes i cinc quadres, recreació del poema *Maltro l'inoucento* de Jasmin.

Publica *Antígona*, poema dramàtic en tres actes i un pròleg, a l'editorial Barcino.

1936

Es mantenidor dels Jocs Florals de Barcelona.

Amb la Guerra Civil ha d'ingressar en l'exèrcit, tot servint a Sóller. Durant aquesta etapa de "militarització" tradueix *Calendau*, de Mistral. Quant a la seva actitud enfront del conflicte bèl·lic, J. Massot i Muntaner (*Cultura i vida a Mallorca entre la Guerra i la postguerra*. Publ. de l'Abadia de Montserrat, Barcelona 1978) assenyala que Colom rebutjava les persecucions religioses durant la República i, per tant, defensava com el règim de Franco el tradicionalisme catòlic.

1937

Funda el col·legi de segona ensenyança de Sóller, patrocinat per l'Ajuntament, amb Damià Canals Pougin i Guillem Colom Casasnovas, el famós geòleg.

1945

Estrena de l'obra *Cecília de Solanda* a Sant Joan,

Sineu i a Sóller. Es tracta d'una peça teatral de tema èpic, basada en les lluites dels agermanats. Colom pren com a model l'obra de Tirso de Molina *La prudencia en la mujer*.

Massot i Muntaner (op. cit.) parla de les reunions literàries que varen tenir lloc a can Colom des de 1945 fins a 1950. En elles hi intervingueren poetes i intel·lectuals del Principat com J. Mª López-Picó, Octavi Saltor, Ramon Aramon i Serra, Carles Riba, Clementina Arderiu, Manuel Sanchis Guarnier, etc., endemés de la majoria dels illencs de preguerra i de postguerra.

1947

Publica *Cançons de la Terra* a l'editorial Moll.

1949

Rep un premi de l'Ajuntament de Palma, en commemoració del sisè centenari de la mort de Jaume III, per la tragèdia *Jaume IV*. Aquesta és publicada, però no arriba a representar-se.

Publica *Ofrena mística* a l'editorial Estel de Barcelona. El llibre recull en part els seus dolors de l'època de la guerra, com és el fet de la mort del seu fill.

1950

Publica *El Comte Mal*, poema en dotze cants, a l'editorial Moll. Se'n fa un tiratge de 500 exemplars i 50 en paper de fil. Per a l'escriptura del poema es basa en la *Cançó del comte Mal*, recollida prop de Galatzó, versió mallorquina de la del comte Arnau. Es refereix al noble mallorquí Ramon Cafortesa, a qui els pagesos posaren el sobrenom de "Mal".

Rep el premi Joaquim Folguera per *El Comte Mal* en els Jocs Florals de Perpinyà.

Publica *Terra endins* a les edicions de "La Revista".

1951

7 de juny: Estrena d'*Antígona* al teatre Romea de Barcelona per la Companyia de Lluís Orduna. L'acte fou presentat per J.M. Sagarra i G. Colom féu un discurs final de gràcies, els quals veren rebre una censura governativa per alterar l'ordre. Es va promoure una campanya de protesta contra aquest acte de repressió.

1953

9 d'octubre: *Antígona* és representada a Mallorca per Núria Espert.

Es anomenat director del col·legi de batxillerat de Sóller, càrrec que ocuparà fins 1962.

1955

Publica *Jaume IV* a Palma.

1956

Rep el premi Ciutat de Palma de poesia per *La Terra al cor*.

Publica a Palma el llibre *Pedris al sol*.

1957

Publica *La Terra al cor* a la impremta Atlante de Palma.

S'inicia l'edició de les traduccions de les *Silves* d'Estaci, fetes amb col·laboració amb Miquel Dolç, a la col·lecció de la Fundació Bernat Metge. Aquesta edició comprendrà tres toms que no es publicaran fins 1960.

1958

Publicació de les *Obres Completes* de F. Mistral, traduïdes conjuntament amb M.A. Salvà, a l'editorial Selecta.

Edició d'*Evangelina*, d'Henry Wadsworth, feta amb Miquel Forteza, a l'editorial Selecta.

1959

Rep la Flor Natural dels Jocs Florals de Barcelona.

Representa els escriptors mallorquins als actes del centenari de l'aparició de *Mireio*, de Mistral, a Provença.

Representa a Mallorca en l'acte commemoratiu del centenari de la restauració del "Centre Excursionista de Catalunya".

1962

31 d'octubre: Presenta la seva tesi doctoral sobre *Ramón Llull y los orígenes de la literatura catalana*, que és publicada a la revista "Estudios Lulianos" de la "Maioricensis Schola Lullistica".

Rep la "Copa d'Argent" de la poesia balear per la totalitat de la seva obra.

1963

Es proclamat Mestre en Gai Saber.

Publica la traducció de *La muntanya dels Set Cercles*, de Thomas Merton, a l'editorial Selecta.

1964

Viatja a Mainalle per commemorar el cinquentenari de la mort de Mistral.

Publicació de la seva traducció, en col·laboració amb Miquel Dolç, d'*Els Lusíades*, de Camões.

1966

Guanya els Jocs Florals de Perpinyà.

1972

Publica *Entre el caliu i al cendra. Memòries (1890-1970)* a l'editorial Pòrtic.

1979

Mor dia 6 de juny

29 de juliol: Vetllada literària a Sóller en homenatge a G.C., organitzada per l'agrupació de l'Obra Cultural Balear.

Pere Rosselló Bover

CONVERSA

- Lloc i data de naixença?
- Vaig néixer a Sóller el 24 de desembre de 1890.
- El seus pares d'on procedien? Eren solterics ja de vell, tots dos?
- Es pares eren tots dos solterics. Per part de pare era una família de terratinents del lloc i per part de mare eren patrons de barca, i navegaren de pares a fills a néts una sèrie de generacions.
- De quina classe social eren? Eren de família benestant?
- Eren terratinents que vivien des productes de ses terres que ells tenien i de ses que tenien arrendades, i es meu avi patern era patró de barca, i tenia setzens, a diferents embarcacions, lo que deien es mariners, llavò, setzens, que no sé exactament en què consistien. Un setzè se veu que era una setzena part de sa ganància des nòlits.
- On va cursar estudis?
- Es primers estudis foren a Sóller. De primer, a escoles rurals d'aquelles que hi havia, baix des govern d'una mestra, que solia ensenyar molt bé ses lletres i fins i tot d'escriure, i aleshores en es 7 anys, després, sa solució, no hi havia altra solució, més que passar a ses escoles públiques. Ses escoles públiques de les quals en conserv un record una mica asfixiant. En canvi, dins ses escoles rurals hi havia una cosa de família, una cura maternal de sa mestra que cuidava d'aquella nierada d'infants...
- A quines escoles va anar, de Sóller?
- Després de ses escoles públiques vengué un col·legi que es director era un homo molt expert que procedia de Santa Maria i nomia don Antoni Ferrer i Cabot. Aquest senyor va venir amb un equip de mestres i un equip de mobiliari escolar i muntà un col·legi en es número 60 des carrer Nou, és dir, 250 metres enfora de ca-meua. I allà vaig completar s'ensenyança escolar, s'escolarització primera, i vaig aprendre de llatí amb sa direcció d'un mestre agregat que tenia don Toni Ferrer, que nomia don Andreu Bisbal, que sabia molt bé llatí i el sabia ensenyar, i sabia fins i tot bastant de grec. Amb ell vaig fer s'aprenentatge des llatí. Aleshores, en es dos anys d'haver estudiat llatí, i considerant-me ja apte per a poder traduir i per poder passar també de sa nostra llengo o de sa castellana una composició an es llatí, aleshores, com tots es d'aquell temps, en saber llatí era impepinable enviar-los en es Seminari... i vàrem anar en es seminari alguns d'allà, de Sóller, i hi vaig fer,

además de s'ingrés, ses humanitats, dos anys d'humanitats, i hi vaig fer sa filosofia. Aleshores vaig aprendre es batxiller, que encara era a Monti-Sion, s'Institut, i vaig aprendre es batxiller allà en dos anys, i aleshores vaig anar a Barcelona i vaig aprendre sa llicenciatura en Filosofia i Lletres, que aleshores no estava tan diversificada com ara ni de molt, sinó que era filosofia... i lletres, de tal manera que lo que ara se diversifica en lletres modernes, contemporànies, clàssiques... aleshores havien de passar en quatre cursos un cúmul d'assignatures, massa excessiu, perquè havíem d'estudiar, además de dos cursos de llatí, dos cursos de grec, un cop feta s'ampliació, que s'ampliació era comú an es que estudiaven d'abogat i an es que estudiaven filosofia i lletres, i un cop fets es dos anys d'ampliació, havíem d'estudiar dos cursos de llatí, dos cursos de grec, un d'hebreu i un d'àrab, además de sa paleografia, de sa bibliografia... de ses històries, universal i d'Espanya, i aleshores vaig fer ses assignatures des doctorat a Madrid, que era a s'única banda on se podien cursar, i, per afegitò, havien de saber un curs de sànskrit, mos havíem d'examinar de literatura aràbiga espanyola, que em vaig examinar amb un jueu autèntic: Abraham Salomon Jafuda, que era un homo que se va refugiar en temps de sa primera guerra, l'any 14, a sa primera guerra mundial, a Madrid, i li donaren aquesta càtedra, supòs que amb totes ses protestes des qui no volien admetre un títol estranger. Supòs que es pretext degué ser que aquell homo, lluny des seu país a causa de sa guerra, era un cas d'hospitalitat, admetre-lo a s'Universitat Central i donarli aquella càtedra. Además hi havia un curs de literatura aràbiga-espanyola, i llavò hi havia, a més de sànskrit, literatura espanyola contemporània, que era voluntària, i per això hi havia pocs deixebles. S'únic deixeble que hi havia, des meu temps, va ser una neboda des professor, i es professor era una senyora, que era sa gran representant des realisme d'en temps de Zola, a qui havia anat a saludar a París, i que l'havia conegut personalment: sa comtessa Pardo Bazán, que era una senyora grassa que li agradava molt contar ses seves anècdotes, que celebrava amb una gran rialla; i com jo vaig fer aqueixes assignatures domés comptava amb aquesta deixebla, que era una neboda seva. Un des condeixebles que vaig tenir va ser en Josep Maria Millàs Vallicrosa, que ara morí fa pocs mesos, i va ser realment un hebraïsta aprofitat, de tal manera que tenia sa càtedra d'hebreu de s'Universitat de Barcelona. Un altre condeixeble il·lustre que

vaig tenir va ser na Cristina de Arteaga, germana des capità general i duc de l'Intandado, que tenguérem fins ara, que jo amb una visita a aquest senyor li vaig demanar si aquesta Cristina de Arteaga seria parenta seva... "I tan parenta...! Es sa meva germana!" Aquesta se va fer després jerònima, i actualment és sa superiora general de ses jerònimes i me digué, el duc de l'Intandado, que tot lo que li havia tocat de ca-seva, de s'Hazienda familiar, ho dedicava a sa reconstrucció d'un convent, molt en ruïnes, però un convent que valia la pena de refer perque era un gòtic... floreixent, flamíger... i tot lo que li tocava de ca-seva ho va dedicar a reconstruir es convent. Ella va ser sa qui va venir aquí quan es bombardeigs, que ses monges jerònimes else va esfondrar sa sala capitular una bomba, i vengué, i quan va veure que estaven en aquella pobresa else va dir: "No, vostès no poden estar així. Aquí no solament s'ha de reconstruir sa sala capitular, sinó que vostès han de tenir quartos de bany, i han de tenir totes ses comoditats modernes indispensables... perque vostès estan en una pobresa tan extraordinària que vostès casi no se poden rentar, i es desig meu és que tinguin tot lo que sigui necessari..." i pareix que else va abocar d'allà on pogué, perque poguessin tenir tot lo indispensable avui en dia.

— Mestres significatius que hagi tengut, a més des que ha dit?

— Bé... després, a s'institut, un des mestres que me varen acabar de decidir per estudiar filosofia i lletres va ser es qui aleshores era professor de literatura, que era don Joan Lluís Estelrich. Don Joan Lluís Estelrich, que tenia bastant de contacte, i tantíssima correspondència, amb Menéndez y Pelayo, que va fer aquella antologia tan gruixada, aquell volum tan gruixat de sa poesia lírica italiana des des seus començos fins an es nostros dies, amb totes aquelles traduccions castellanés, unes fetes d'ell, altres fetes p'en Javier de Burgos, i tota sa gent d'aquella època. I aleshores aquest senyor era professor de literatura a s'institut. Després vaig passar per tota aquella generació de don Bejamín del Riego, i estava per jubilar-se don León Carnicer, que feia aquells epigrames de sa seva època, i que es al.lots, com que era rigorós amb so llatí, li deien don León Carnicer i Feroz... I a s'Universitat de Barcelona vaig tenir un mestre insigne, que va ser don Toni Rubió i Lluch. Tenia uns apunts calcats, molt calcats a damunt s'escola crítica d'en Menéndez y Pelayo. Eren uns apunts molt complets, i estaven copiats amb

so procediment d'aquell temps, amb aquelles làmines de cera, aquelles multicopistes que hi havia llavò, amb una lletra una mica irregular, però que es donaven a entendre i, sobretot, ell a sa càtedra era un homo d'aquells que se deixaven escoltar... Vaig fer dos cursos amb ell. Hi havia un curs de literatura espanyola, un curs general, i llavò hi havia un segons curs de literatura espanyola, però, investigació. I altres professors eren el doctor Barjau, professor d'hebreu i d'àrab. Llavò hi havia, de bibliografia, un fill de don Toni Rubió, que era en Jordi Rubió i Balaguer, de manera que amb un espai petit de temps, Barcelona va tenir aquests tres homes insignes: don Joaquim Rubió i Ors, el Gayter del Llobregat, com es firmava, don Toni Rubió i Lluch, es seu fill, i don Jordi Rubió i Balaguer, s'actual investigador, que ha heretat s'herenci des dos primers i que és un homo indiscutible en matèria d'investigació. Son pare se va distingir molt amb s'investigació des catalans a Grecia. Això va ser es sen fort, que va ser sa seva glòria, això... A Madrid llavò vaig fer dos cursos, un curs obligatori que hi havia per poder-se presentar a arxius, que era arqueologia, que vaig estudiar damunt es llibre de text d'en Pijoan, aquell tractat de Belles Arts en tres toms, arqueologia i numismàtica. De s'arqueologia era professor don Josep Mélida, que havia fet excavacions pes seu compte, havia estat a Egipte, havia fet moltes coses, i de numismàtica un mallorquí, que nomia Vives, i sa mare se veu que devia ser de fora: Escudero. I de literatura aràbiga-espanyola hi havia don Julià Ribera, que era un homo que havia publicat una sèrie de llibres i sabia molt de literatura aràbiga-espanyola. Llavò, d'adjunt tenia el doctor Asín, que també va ser un arabista insigne. El doctor Asín me feia una sèrie de preguntes impertinents fins que vaig estar a punt de naufragar, i don Julià me va salvar diguent: "No, es curs és literatura aràbiga-espanyola, i aquest senyor no té s'obligació de saber s'àrab de quan se va examinar de sa llicenciatura..." Res, en demanà una sèrie de coses de literatura aràbiga-espanyola. Jo vaig respondre i me vaig salvar.

— Quan és que va començar a prendre contacte amb sa nostra cultura?

— En temps des primers estudis, ja devers es quinze anys, setze, ja vaig tenir es bon mestratge, primer, de mossèn Llorenç Riber, que ja l'havia conegut en es seminari on ell era mestre d'humanitats i mestre de literatura, de lo que deien llavò retòrica i poètica. Sí, ses seves classes no tenien res de retòrica, sinó que eren classes vives.

Llegia i mos feia llegir coses de mestres consagrats i tenia més de pràctica que no de teòrica. Començava per riure-se'n de tantes especificacions des retòrics antics, i d'això mos feia aprendre lo indispensable, sobre lo que era una metàfora, etc. Però, sa seva classe era més bé viva, damunt documents sempre, de lectures de mestres: Verdagner, Mistral... i amb sa classe de llatí, que tenia també, que venia a ser un tercer curs de llatí, d'estil, també mos fé traduir Horaci, ses èglogues de Virgili, dos cants de s'Eneida, himnes de Prudenci, èglogues de Tibul, alguna cosa des poema *De rerum natura* de Lucreci, amb una paraula, un fonament humanístic molt hermós i molt variat. Després vengué es contacte amb don Miquel Ferrà, que era un homo molt assequible pes joves, i era un homo molt preocupat per sa formació intel·lectual des joves i per s'urbanisme de sa ciutat, que no podia veure en es seus temps ja es desbarats urbanístics que es feien, i va fer tota una campanya damunt "El Día", i damunt el "Sóller", propugnand es seny en ses urbanitzacions i en tot lo que atenyia a s'art, i va fer inclús un fullet que es titulava: *Por el decoro artístico de Palma*, a on propugnava que ses escales de sa Murada, que havia projectades s'arquitecte Masó de Girona, juntament amb don Miquel Forteza, que hi ha enfront des portal des Mirador, davallassin de sa Murada en comptes d'aquelles escales que, tanmateix else feren tan aviat i depressa i sense fonaments i que ara cauen, i que era un projecte d'en Bennàssar. S'ajuntament va tenir un interès especial en què en Bennàssar, s'arquitecte de s'ajuntament, fes aquelles escales, i les feren casi de dia i de nit amb una brigada extraordinària, però es veu que no hi feren fonaments i s'enfonsen. I, en canvi, es projecte d'en Miquel Forteza i d'en Masó va quedar sense fer, que era vertaderament magnífic, i era una doble escala amb un replà des d'on es podia contemplar a gust es portal des Mirador, que ara no hi ha lloc a bastament. No hi ha perspectiva a bastament per abrigar-lo en conjunt... Després d'en Miquel Ferrà vengueren ses visites dominicals a ca don Joan Alcover, que va ser un homo que se li anaren morint una sèrie de gent des antics: don Jeroni Rosselló, etc. I don Joan, en lloc de tancar-se dins sa closca... No. Era un homo molt obert. "No, no, que venguin es joves, que venguin es joves aquí..."

— I on se reunien?

— I mos reuníem a ca-seva, en es carrer de Sant Alonso, en aquesta casa que ara en Pau Alcover ha deixat

a s'Obra Cultural Balear perque se perpetuïes nom de son pare. Mos reuníem a un salonet que ell tenia a posta, per aquestes tertúlies, de manera que jo a vegades li deia an en Pau: "Teniu sa casa a dos pisos perque voleu, perque teniu lloc per tenir-la a un pis... D'aquell salonet feis-ne es menjador..." "Ah no! Allò és es saló sagrat que jo no el vull dedicar a res més que lo que fins ara ha estat: es saló de ses tertúlies famoses dominicals, on mon pare pontificava, i don Miquel Costa... i tots aquells..."

— Qui eren es qui hi anaven?

— Don Miquel Costa era assidu, don Gabriel Alomar, don Toni Maria Alcover, don Joan, que era es qui, diríem, feia es honors de la casa, i tots aquells qui se n'anaren com en Torrandell, que va escriure aquell drama: *Els encarrilats*, que se'n va anar a Amèrica, llavò també havia estat a sa tertúlia de don Joan Alcover. No en parlem de don Jeroni Rosselló, des primers, que llavò se va estrenar amb so lul·lisme i va deixar s'herència a don Salvador Galmés, que la va continuar... Va fer molta de feina. Primer, don Jeroni Rosselló, després don Mateu Obrador, que també va formar part de sa tertúlia. Després don Salvador Galmés...

— De què va tractar es seu doctorat?

— Vaig fer sa tesi sobre Ramon Llull, com a patriarca de la llengua catalana. Això ho vaig fer a ses velleses. Devia ser l'any 1963. Vaig haver de fer una conferència sobre Ramon Llull, damunt es mateix tema, una setmana lul·liana que férem amb un gran empenyo, des passat bisbe mallorquí, don Pep Miralles, que mos senyalà un tema a cada qual. I jo vaig desenrotllar aquest tema, i aleshores en Massutí, que ja és mort, que era es xef d'oceanografia, en certa ocasió em digué: "No sé aquesta tesi com no l'amplies perque això faria un gran efecte, amb ses pàgines necessàries, i sa bibliografia necessària i s'investigació necessària..." Va ser un des primers que em va animar... El pare Batllori me deia lo mateix, i a la fi un dia em vaig determinar i vaig dir: "No. A veure si redactam una tesi que tengui es número de pàgines que ha de tenir..." I ho vaig fer. Ho vaig presentar, i no importava anar a Madrid, que va ser una de ses coses que m'animaren, a jo, per no haver de tornar a Madrid, jo... haver de tornar a passar per tota sa castellanofília d'allà, i tota aquesta cosa. No era una cosa que me fes molt de goig, però després llevaren aquest monopoli de que totes ses tesis s'haguessin de presentar a Madrid pes doctorat, i aleshores hi havia en Dolç, que era professor de

llatí de s'Universitat de València, i dic: "I si la fes a València, aquesta tesi", i diu: "I clar, i per què no l'hi has de presentar!" "Perquè tu me facilitaries un poc sa tramitació des paperam i tot això!" Perque jo havia de començar per traslladar es estudis de s'Universitat de Madrid a València. "Sí, sí, sí, jo te donaré uns impresos i tu els ompliràs. Me pareix que no serà gens difícil..." i així ho vaig fer. Em vaig presentar. Domés mos hi presentàrem dos, un d'Alacant, que sa seva tesi va ser sobre Gabriel Miró, don Vicente Ramos, que veig que ha escrit una sèrie de llibres des de llavò, i jo. Només vàrem esser aquests dos, i sa dificultat era constituir un tribunal de cinc, però entre s'Universitat de València i sa veinada un dia varen arribar a un acord de crear-se i constituir es tribunal i examinar-mos. S'examen consistia en fer una perorata damunt sa tesi... Vaig haver de fer sis exemplars... Me vaig trobar, per cert, amb un professor de Barcelona que havia corregut es seu pelegrí durant sa guerra: en Balbuena Prat, que me va conèixer de s'Universitat de Barcelona, i després el destinaren a s'Universitat de Madrid. Llavò, hi havia en Sanchis Guarnier, que sempre ha estat un homo molt amable per Mallorca. Va venir una vegada a donar una conferència aquí... i va voler esser es padrí. "Tenc ganes de ser-ho, jo, per lo que estim Mallorca". "Idò, ho seràs tu!". I vàrem esser molts, moltíssims a s'investidura, vint-i-cinc o trenta...

— Quan és que va començar a escriure, vostè?

— Jo molt prest vaig començar a fer desbarats d'aquells que tots en feim, més o menos, d'aquells versos que podien costar... amb so seu número de síl·labes, però en lo que no costaven eren en ses idees. Prenfem per allà on fos...

— Quina edat tenia?

— Tretze o catorze anys...

— Que va començar en mallorquí o en castellà?

— En mallorquí. I vaig fer qualche provatura castellana damunt es manuals de retòrica i poètica per aprendre de comptar es versos, però no, coses mallorquines, temes de circumstàncies, imitacions d'un o d'altre i coses d'aquestes.

— Qui l'orientà per escriure?

— Bé, lo primer que vaig fer que tengués cohesió va ser per un premi a quà vaig aspirar en es seminari, en temps de don Llorenç Riber, que va ser glosar aquest romancet de Sant Ramon de Penyafort, que sa tradició diu que s'embarcà a Sóller, no volguent-lo embarcar enllòc

per ordre del rei, i ell se n'anà en es seu convent de Barcelona per donar exemple a la Cort que no estava conforme amb coses que no li agradaven, i el rei el tenia molt gelós com a confessor seu i va donar ordre a tots es ports que no el deixassin embarcar, i en es darrer port que va provar d'embarcar-se, i tampoc el deixaren embarcar, va ser a Sóller, i sa llegenda diu, i sa tradició, perque encara diuen, tota sa gent de Sóller, de pares a fills a néts, s'ha transmesa, que es posà damunt sa capa de domini i partí de cap a Barcelona, de manera que d'això n'hi ha un romancet molt hermós de quan sa seva canonització... Aquest romancet jo el vaig glosar, i va anar bé. Me donaren es premi, i des d'aleshores ja ses coses que vaig fer varen tenir una cohesió... Vaig seguir un tema i...

— Qui era que l'entusiasmava per seguir escrivint?

— Es primer entusiasta va ser don Llorenç Riber, perque em va donar sa nota màxima de literatura, que no la donaven mai, en el seminari... I ell me va voler donar es *meritissimus superior*. I n'hi havia que no ho podien sofrir, perque aquesta nota no l'havien donada mai, però ell me va voler estimular amb aquest esperó... I llavò era una edat de poques ganes d'estudiar... i va ser ell també que em va obligar a presentar en es certamen, i vaig glosar aquest romanç.

— I altres orientadors que tengué?

— Aleshores també solfem mostrar lo que fèiem també a ses tertúlies literàries de ca don Joan Alcover...

— I en es Círculo n'hi havia, de tertúlia?

— En es Círculo aleshores estava dormit, això. Altre temps hi havia hagut... i fins i tot en música...

— I això des salonet Beethoven?

— Però no radicava en es Círculo. Radicava a uns baixos des Born. I l'havia fundat don Toni Noguera, que també era un de sa tertúlia, que era un homo que tenia un sentit crític musical extraordinari, i que don Joan Alcover li va fer un pròleg a aquell llibre que té sobre ses danses i cançons típiques de Mallorca. I per aquest salonet don Joan va escriure *Beethoven*, que primer ho va escriure en castellà, i després ho va traduir en català. Clar, sa traducció castellana té més força, en es meu veure, perque era en castellà que ho va escriure. De totes maneres és una peça magistral, *Beethoven*. De ses obres castellanques que té n'Alcover podem dir *Beethoven*, *El ciprés de mi huerto*, *Contemplación*, no sé si arriben a mitja dotzena...

— Quins autors han estat més decisius per a sa se-

va feina d'escriptor?

— Naturalment tot es renaixement català, començant pes nostres mestres, i des continent... Aquí un des qui realment influí més damunt sa meua generació... varen ser totes aquelles coses de don Marian Aguiló i de don Tomàs Aguiló, encara que fos molta part, en castellà, però també té ses *Poesies fantàstiques*, on hi ha coses que estan molt bé per aquella època. I llavò no en parlem d'en Verdaguier, en Carner... En Carner va ser es pare de tota aquella generació, amb so seu noucentisme i amb ses seves corrents, que va dur d'altres hemisferis. Era un homo que coneixia molt bé sa literatura anglesa, per exemple, i amb aquest sentit va europeitzar sa poesia catalana, i tots vàrem aprendre moltíssim. En Guerau de Liost, lo mateix, en Jaume Bofill i Mates, que era molt amic d'en Carner... Aquests han influït moltíssim damunt sa generació meua, i no parlem d'en Mistral, més acostat a noltros, que cantava un clima molt paregut an es nostro, uns conreus molt pareguts an es nostros, i unes llegendes molt paregudes a ses nostres. Hi ha que veure ses semblances que tenen ses llegendes provençals amb ses nostres. Per exemple, *Lo trauc de lo capo*, és sa nostra *Era d'Escorca*. És es mateix tema. I altres coses, de fullets i bruijots, que té en es seu cant sext de *Mireio*: *La masco*, "sa bruixa..." Hi ha una sèrie de llegendes, allà, de coses que tenen un gran contacte, una gran semblança i que fan s'efecte que tenen un tronc comú, com es contes i totes aqueixes rondalles nostres, que a lo millor vénen de l'Índia, i travessen des de Pèrsia i prenen cap an es nord d'Àfrica i mos arriben completament diversificades, però amb una semblança indiscutible. Bé, idò, Provença és una de ses regions que potser Mallorca en aquest sentit té més que veure que moltes altres, i per això Mistral el vàrem assimilar més que un altre. Mistral, entre na Maria Antònia i jo vàrem fer sa traducció...

— Qui el va introduir, aquí, en Mistral?

— En Mistral va ser introduït aquí de molt bona hora per tots aquells contactes que vàrem tenir amb Barcelona i a través de Víctor Balaguer, que sortí desterrat a França i allà el varen acollir molt bé es felibres d'allà, i va venir es contacte immediat, i a través de Catalunya noltros a Mallorca el mos vàrem assimilar.

— Es poetes francesos des simbolisme les interessaren també?

— Sí, molt, molt, sobretot en Baudelaire i Leconte

de Lisle. Don Miquel Costa és un leconteleslà ben clar i un d'aquests poemes se veu que influïren damunt don Miquel i damunt don Llorenç Riber, i damunt tota s'escola que podríem dir mallorquina, lo mateix que tots es parnassians de llavò i es simbolistes que vengueren...

— I aquests poetes que vengueren...

— Mallarmé, clar, va calar menos, perque és més hermètic, però Baudelaire no. Baudelaire ja va calar. I Valéry ja va ser, diríem, ja no va ser tan influent, per lo d'hermètic, a pesar de lo qual en Miquel Forteza el va assimilar, fins an es punt de fer aquella traducció perfecta que va fer juntament amb en Gaziell, del *Cementeri mari*...

— I aquests poetes menors, com De Cardonnel, n'Albert Samain. També les interessaven?

— Sí, De Cardonnel, té aquelles *Meditacions romanes*, aquelles coses... aquell llibre famós seu sobre Toscana... En Moréas també, és un idòlatra de sa forma d'aquell temps, parnassià, i va calar molt...

— Què els interessava, sobretot, es rigor formal de sa llengo?

— Sí, però, es simbolisme també que entranyava totes aquelles estances de Moréas... per cert ben traduïdes p'en Miquel Ferrà...

— A quins diaris ha col·laborat vostè, de Mallorca?

— Periodista no ho estat, però, en el "Sóller" vaig fer ses primeres armes. Llavò hi publicava articles, a més de versos. I llavò, es diaris d'aquí no m'hi he negat, tampoc, quan m'han demanat una cosa o altra. Per exemple, em varen publicar durant una sèrie d'anys a "La Veü de Mallorca". Mos comprometíem en s'estiu a fer un número cada un perque fos menos feixuc, i va durar així mateix aquests anys. Era un setmanari. I llavò hi va haver sa "Gazeta de Mallorca" on vaig col·laborar també de tant en quant. Llavò se va transformar... Llavò també a "La Almudaina". Llavò se fongueren "La Almudaina" i es "Correo de Mallorca" i a la fi va sortir "Diario de Mallorca".

— Quin tipus d'article solia fer?

— Literaris. Crítica de llibres, com ses *Elegies de guerra* d'en Dolç... Me recorda que en vaig fer una de llarga per "La Almudaina". Llavò vengué "La Nostra Terra", on també col·laboràvem, i fèiem molta feina... Era una revista molt ambiciosa, però que va donar un producte, perque era científica i literària.

— Com va sortir?

— Té una història com de llegenda, com una cosa

circumstancial, d'una cosa circumstancial va néixer podem dir una cosa definitiva... En Francesc Vidal i Bordils, germà des notari que va ser de sa Pobla, que morí fa pocs anys, s'abogacia no li treia res, com a tots es abogats, i amb en Joan Estelrich parlaven de que en Joan diu: "Jo te tendria un lloc molt bo a Barcelona si tu demostraves esser un homo d'iniciativa, perquè en aquest lloc hi ha que ser gent d'iniciativa..." Diu: "Allà hi ha lo que era La Canadiense..." que llavò en March va comprar ses accions... Pagava amb dòlars, llavò, perquè era realment una societat estrangera i no se deia oficialment La Canadiense, sinó Riegos y Fuerza del Ebro, que hi havia un gran cartell lluminós a sa plaça de Catalunya, i en Joan Estelrich hi tenia molta influència, i feia feina a sa Bernat Metge a ses ordes d'en Cambó, i tenia ascendent damunt La Canadiense, perquè en March se va arribar a fer-se l'amo de totes ses accions. Per cert, que això va dur un gran plet i el va ventilar aquest abogad, en Dualde, professor de dret a s'Universitat de Barcelona, molt llest. I li va dir: "Tu hi tendries un lloc a La Canadiense, d'organitzador, però has de demostrar esser-ho, i saps quina cosa demostraria que tu ets un organitzador..." perquè ho duia molt entre cella i cella, tot lo de cultura, en Joan Estelrich... Diu: "Si tenguesis pit de fundar una revista, una revista, però, que fos una revista, així demostraries que ets un homo organitzador, i tot d'una jo te proposaria a la casa, iestic segur que series acceptat..." i ell ja no va perdre cala, sinó que mos va agafar a tots i diu: "Hem de fer una revista... perquè m'interessa molt, i ja veureu per què, i això no pot ésser més que un benefici molt gran per Mallorca, que no té una revista..." i vàrem fundar sa revista, i ell va ser es director, per començar, i llavò li donaren es lloc, a la casa, a sa part de propaganda de la casa, amb obligació d'escriure uns fulletons cada any donant compte de ses coses que s'havien fet a sa societat i de lo que quedava per fer, i això representava una bona retribució, i sa revista quedà fundada. I un se'n cuidava de sa crítica des llibres que se rebien, s'altre de sa crítica musical des concerts que es donaven, es científics se'n cuidaven de fer sa seva part científica... Me recorda un article d'en Guillem Colom i Casanoves, es geòleg, sobre es Myotragus, i coses d'aquestes... En Joan Ignasi Valentí, que era també un homo d'iniciativa, en Massutí, en Darder, tots aquests col.laboraren científicament a sa revista, i llavò, amb coses literàries en Miquel Ferrà, en Joan Pons, en Salvador Galmés... i col.laboradors de Barcelona.

– I es editorials?

– De vegades era en Joan Pons... i en Pep Sureda. També hi col.laborava en Pep Sureda, és un des homos que tenim una mica oblidats, i que realment és un valor positiu, tant científicament com literàriament. I llavò, si venia un número extraordinari no planyíem ses despeses. Va venir es Centenari de la Renaixença i es Centenari de sa Conquesta...

– Quants de subscriptors tenia?

– No gaires...

– Devers 300?

– Tot lo més. No crec que arribassin. Amb en Valentí, precisament, era es qui duia es comptes, i se queixava a cada reunió que teníem. Se queixava molt. Sí, sí, en parl a ses *Memòries*, també, de "La Nostra Terra".

– I d'estudis d'història literària?

– Sí, morí en Guimerà, per exemple, idò, qui ha de donar una conferència sobre en Guimerà? Idò venga, i ja me tenien agafat... i vaig fer una conferència a s'Associació per la Cultura de Mallorca, que també va ser una cosa que va fer molta de feina, aquesta Associació, i va editar obres, a més des bolletí que tenia, mensual. Conferències d'història de Mallorca en vaig haver de donar una sèrie, sobre Guimerà, quan es centenari d'en Marià Aguiló...

– Altres revistes on hagi col.laborat, a més de "La Nostra Terra"?

– Llavò hi havia "Nostra Parla", que era una cosa que fundà en Casacuberta, que comprenia es catalans d'una i altra banda de Pirineus, i això va durar un parell d'anys...

– Amb quins escriptors s'ha relacionat més? Per exemple, en Gabriel Alomar...

– En Gabriel Alomar el vaig conèixer de prop. El vaig tenir quasi per veí, perquè estava en es carrer des Deganat, i anava cada dia en es Mirador a prendre s'aire, i noltros aleshores estàvem en es Mirador, en aquella casa que vol ser gòtica, des Mirador, i una vegada li vaig traduir un article per s'"Almanac de les Lletres", que va ser també una de ses meves col.laboracions, també. Aquest "Almanac de les Lletres" va durar de l'any 21 fins a l'any 36 i agrupava tots es escriptors... Començà per "La Nostra Terra" i acabà per fer de pasta de paper. Vàrem anar a veure com se trobava es número després de ses primeres alarmes d'haver expulsat el capità Bayo, i tota aquella cosa... Vàrem voler anar i saber meiem es darrer número, es número de juliol... El varen haver fet pasta de paper. No sé qui degué donar aquestes or-

des... Idò en Gabriel Alomar cada dia, invariablement, cada capvespre sortia a prendre un poc s'aire en es Mirador. Una vegada li demanàrem un article per s'"Almanac de les Lletres", i va dir: "Escoltau, vos ne donaré un, però jo no tenc temps. Hauria de ser que el me tradússeu. Està en castellà i és des viatges a Itàlia", i me va tocar a mi traduir-li. Me'n va donar dos, un d'un any i s'altre de s'altre. Es primer el va traduir en Miquel Ferrà, es segon el vaig traduir jo, que era Florència. Per cert que vaig anar a ca-seva a les 5 des capvespre o a les 4'30, per veure si li agradava, i vàrem estar tres hores fent estil. Era un homo rigorosíssim en s'estil. No perdonava detall. Sé que en es final estava per tres t... *En llur pit batega llur ciutat*. "Veus aquí hi ha massa llurs". "Idò en podem treure un..." i vàrem treure es segon. *En llur pit batega la ciutat...*" però ara hi ha tres t!, i me molesten: *pits, ciutats...*", i no sé com arribàrem a resoldre-ho, això, sí, però era un homo d'un rigorisme estilístic... Basta veure es seu llibre: *La columna de foc*. De forma ja no pot ésser més parnassià, és pulquèrrim, de forma... escultural...

— N'Oliver, el va conèixer?

— Don Miquel dels Sants Oliver el vaig conèixer a Barcelona, i va ser ell es qui me va donar es carnet... Era es secretari de s'Ateneu. Llavò va ser es president. Com a secretari me va estendre un carnet de presentació perquè jo pogués anar a s'Ateneu es temps que jo fos a Barcelona a llegir i escriure, que això ho solia fer. Hi havia una correspondència amb tots es Paisos Catalans, a s'Ateneu... i va ser ell es qui me va estendre es carnet. Per cert, que se veu que va passar molt de gust de fer una llarga conversa... El me va presentar don Llorenç Riber, que llavò era a Barcelona, i vàrem tenir una conversa de coses de Mallorca, especialment de Sóller i Vallde-mossa i tot allò... Diu: "Oh, i que he disfrutat jo corre-guent aquella costa i aquell país...!" i deia alguna cosa com allò de "el perfum de Sóller", d'aquell viatge que va fer a Sóller i des perfums de flor de taronger, que el van al·lucinar... Era una de ses coses característiques, com allò des patis senyoriais... Ho sap evocar, ell, ses coses. Es un homo que té es do de s'evocació. Idò, en aqueixa ocasió el vaig conèixer... i va morir relativament jove. Morí d'un atac de gota.

— Aquesta gent que col·laborava a "La Almudaina", com en Rafel Ballester... o en Bartómeu Amengual, else va conèixer?

— Aquests ja no... Sé que es Amenguals varen reco-

llir s'herència d'en Sants Oliver i que continuaren a "La Almudaina". Qui he conegut, jo, va ser en Miguel Sarmiento, que llavò se'n va anar també de Mallorca. Don Miguel Sarmiento va ser un des col·laboradors bons de "La Almudaina", i don Jeroni, es director, que no solament dirigia "La Almudaina", sinó que va ser es que va donar sa sempenta a sa primera fase des teatre mallorquí amb en Puigserver i en Tous i Maroto, i me feren també escriure una cosa a mi: *Nit de Nadal*, i llavò jo me vaig anar decantant d'aquest localisme tan igual i tant de possessió, de sortir amb so paneret... i vaig escenificar *Marta*, una recreació d'un poema d'un occità, d'en Jasmin "Mal-tro l'innoucento". I llavò ja vàrem sortir des teatro mallorquí, i llavò vaig fer encara altres coses, però de tipo històric, com per exemple *Cecília de Solanda*, i llavò *Jaume IV*. Que *Cecília de Solanda* se va representar allà on menos esperàvem, a Sant Joan, a Sineu, a Sóller...

— I com així li varen posar es nom de Solanda, que és una possessió de Sant Joan, no?

— Perquè allà va tenir lloc s'escena que descriu en Quadrado en es seu *Forenses y Ciudadanos*, de que anaren allà en aquelles possessions d'aquesta senyora, que nomia Cecília, i es seu homo era Sala, però ella no sabem què era de llinatge. Era sa viuda d'en Sala, això sí, i varen anar a saquejar allà, i hi ha una escena molt valenta, on ella treu cara i pit... i ja a un sermó que hi va haver a Sant Miquel un dominic, que va fer es sermó a favor des pagesos i que no havien de ser víctimes des senyors, va remoure tots es des bàndol contrari, i va fer un sermó molt sonat, i es que tenien es censals se varen considerar al·ludits, i hi va haver tot un procés a causa d'aquest sermó, i aquesta Cecília va anar allà a depositar com a testimoni. Se veu que era una dona valenta, i era una espècie de Maria de Molina de *La prudencia en la mujer*, de Tirso... i vaig escriure jo aquest drama sense saber ben bé on era Solanda... però sabia sa demarcació, sabia que havia passat entre Sant Joan i Sineu. Això ho sabia, i aleshores quan vaig saber on era encara me va anar millor perquè vaig poder puntualitzar certes coses. Me recorda que es dia de Sant Sebastià, que a Sant Joan feien una festa que havia promesa s'Ajuntament, i li donaven un doble aspecte, religiós es dematí, amb un ofici i un sermó històric, encomanat a en Vich o un d'aquests, i llavò, es capvespre un aspecte cultural, amb alguna representació i una sèrie de temes històrics encomanats a un d'aquí, en Joan Muntaner, per exemple, o un tema científic, an en Massutí... i en Francesc Oliver des Calderers

va voler que jo llegís es drama a damunt s'era de Solanda, i va anar bé, perquè va fer bon dia... perquè per Sant Sebastià de vegades fa neu, però va fer un dia de sol esplèndid i ho llegírem allà, i diu: "No, això ho hem de representar... i ho hem de representar..." S'hi va empenyar, i va enviar a demanar des liceu s'indumentària i ses decoracions, un gasto tremendo, i ho va voler pagar ell... I ho representàrem, primer a Sant Joan, llavò a Sineu i llavò a Sóller. Ara, això de *Jaume IV*, ho han volgut fer a vegades i lo que else falla sempre és lo que ja deia en Sants Oliver, sa part crematística... S'arma més nacional de totes, deia n'Oliver, és es teatre... i allà on hi ha envergadura econòmica, i on hi ha, ademés d'aficions, possibilitats de fer bones despeses, allà hi haurà teatre, però si no, no hi haurà teatre... i a Mallorca ho veig difícil, haurà de ser tot lo més formar part, diríem, des teatre, des gran teatre català... i que puguin anar ses peces que facin aquí a Barcelona...

— A mossèn Antoni Maria Alcover, el va conèixer?

— El vaig tenir de veinat en es Mirador, perquè ell estava just veinat...

— Com era?

— Era un homo de bona fe, don Toni Maria Alcover, i està molt ben retratat en es llibre d'en Moll, *Un home de combat*... i si no hagués estat perquè era un homo de combat no hauria fet lo que va fer, perquè a sa seva edat se posà a estudiar filologia, però de quina manera...! i va anar a Alemanya i es va fer amb el doctor Schädel, que el va fer venir a Mallorca en una ocasió, i amb una paraula... Llavò, com a collector de coses populars, com a folklorista, hi ha que veure lo que va fer... amb aquelles rondalles i contarelles... de manera que era un homo de bona fe. Lo que va ser una llàstima que a s'Institut li donassen més corda de sa que li havien de dar, i llavò se varen trobar que no s'entenien. Això va ser... però don Toni Maria l'havien d'haver deixat fer amb sa calaixera i tota sa seva aportació lingüística, i llavò ells ho havien de triar... i li havien de deixar fer sa palla grossa a ell. I llavò, ells, allà, s'Institut, triar-ho, amb tota cortesia, i amb tota... i no va ser així, sinó que li donaren més corda de lo que li havien de dar i toparen...

— I es de sa generació anterior: en Pere d'Aicàntara Peña, en Bartomeu Ferrà, en Jeroni Rosselló...

— Don Bartomeu l'he conegut. Era un homo, bon homo, com a arqueòleg va valer molt, va ser es que va fundar s'Arqueologia, amb don Jaume Lluís Garau, i una sèrie així, i era com a escriptor encara un escriptor ro-

màntic, però que tenia coses de molt bon gust... com allò de *La rondalla dels tres hostes*, i té coses a vegades com *Ciutat ha seixanta anys*, té coses d'una gran importància com a document local. Té, també des gremi de picapedrers unes notes molt interessants, des que quan pujaven de manyefles fins a mestres, de sa capella que tenien a Santa Eulàlia, sa capella des quatre sants coronats, que era sa capella des seu gremi... amb una paraula. Era un homo molt interessant. Escrits a s'Arqueològica", coses de troballes arqueològiques... Era un homo interessantíssim, i que va unir dos segles, i s'herència la varen recollir es fills: en Bartomeu i en Miquel. En Bartomeu Ferrà va ser mestres d'obres d'arquitectura, que era es títol que llavò prenien es graduats, es mestres graduats, lo que ara són es arquitectes, per lo qual havien de sofrir un examen. Havien de saber traçar un ordre grec determinat, havien d'haver estudiat es Vinyoli, es gòtic, es renaixement, etc. Eren uns mestres d'obres d'arquitectura millors, me pareix, que bastants d'arquitectes d'avui en dia que fan s'efecte que domés estudien sa distribució de ses forces. Hi ha arquitecte que me pareix que seria millor enginyer... I don Miquel Forteza un dia em deia: "No, i noltros es enginyers encara ho feim millor..." me deia un dia...

— De polítics, n'ha conegut? Don Lluís Martí, per exemple?

— No! De vista, sí. Per cert que n'hi ha unes anècdotes molt cèlebres. Era un tipo molt pintoresc. Estava sempre a Can Tomeu, i un dia hi va anar un client de fora... i li va demanar: "Vostè és de la casa?". Diu: "No! Jo patesc la casa...!".

— Va conèixer es comte de Keyserling?

— Sí, vaig anar a una conferència seva. Era un homo espectacular, i tenia un pupitre a davant on posava sa seva conferència, i la llegia i ningú hauria dit que la llegia. La llegia amb taf habilitat, girant-se sempre an es públic, que ningú ho hauria dit, que la la llegís... Don Joan Estelrich hi va tenir molta de part amb sa venguda des comte de Kayserling. Vàrem fer sa setmana de sa Sabiduria... allà, a Formentor, sí...

— En Bernanos, el va conèixer?

— Sí. No solament el vaig conèixer, sinó que en circumstàncies memorables. En Bernanos va tenir es premi Goncourt per sa seva novel·la *Le journal d'un curé de campagne*, i es amics aleshores hi havia un cònsol francès molt simpàtic i molt obert, monsieur Flandrin, i mos convidà a que li fèssim un petit homenatge en es Medi-

terrani, i vàrem anar a dinar amb ell a propòsit des seu premi. Era un polemista formidable. Per cert, que no estava conforme amb sa política de França ni amb sa política d'Espanya... i quan vàrem haver tengut es dinar i es col·loqui, o es monòleg amb ell, monsieur Flandrin diu: "Bé, ara s'han fet, les 5, i podríem anar a casa i pendríem es te..." i mos n'hi anàrem. Estava a Son Alegre, damunt sa badia. Era una casa tota sola, i mentres acabàvem de pendre es te tocaren es teléfone, i es cònsul hi anà, i en tornar digué: "Em sap molt de greu haver d'interrompre sa sessió, perquè ara m'envia a demanar es marquès de Zayas". Això era dia 18 de juliol, i aquí hi havia una calma chicha... Res, ningú sabia res, tothom se passejava tan tranquil. Era dissabte, i tothom se n'anava en es camp i allà on pogués, i noltros, per no quedar amb sa senyora, que era molt fina, sa senyora, era finlandesa... era una dona molt fina. I mos despedírem tots. Jo tenia un cotxet de quatre seients, un "Fiat", i li vaig dir: "Si vol que l'acompanyi l'acompanyaré", diu: "Si...", i el vaig acompanyar a can Zayas, que llavò era en es carrer d'en Ribera, el vaig deixar allà, i me'n vaig anar a casa en pau i tranquil·litat. Londemà dematí vàrem haver d'anar a rebre, amb don Francesc Sureda i Blanes, un lul·lista famós, que venia de Marsella, monsieur Probst, que venia a donar una conferència sobre *Ramon Llull i la Cavalleria*. Venia amb so vapor. No hi havia avió, llavò. Sa gent encara no se'n fiava. Vaig haver de fer un viatge amb un... i pareixien de cartó. Justament em feren, l'any 36, es mantenedor des Jocs Florals de Barcelona, es darrers que hi va haver, i me n'hi vaig haver d'anar, i hi havia vaga de transports, i me'n vaig haver d'anar amb un avió d'aquests. Va ser sa primera vegada, i monsieur Probst vengué amb barco, i l'anàrem a rebre a les 7 des dematí, i per cert que no compareixia. A la fi es darrer de tots desembarcà, i el conéguerem, a la fi vérem un homonet magre, petit, i va ser ell. El vàrem conduir a un hotel, a s'hotel que volgué, tranquil, retirat. I aquí va començar. Quan jo vaig esser en es carrer des Bastaixos me varen fer recular amb sos braços a l'aire, i vaig veure sang a un d'aquests creuers que hi ha en es carrer de Jaume II, i va ser que havien mort es dos germans Barbarà, per equivocació. Va ser un dia espantós. I llavò estàvem en es Mirador, i hi vaig anar, braços a l'aire, per cert, i hi havia don Pep Costa en es balcó, i diu: "I on anam". Diu: "Manos arriba, don Pep, ja se pot preparar, si davalla... manos arriba", pujava ses escales i vaig arribar a

sa casa, i monsieur Probst dins es seu hotel, i en haver dinat mos vérem i estava tot preocupat, i diu: "I ara a ca-meva no saben jo ni on som, ni quines possibilitats tenc de tornar-me'n, ni..." i el vaig acompanyar a veure el bisbe Miralles, que era amic seu, lo mateix que en Bernanos, i va haver d'esperar que passàs un barco estranger per anar-se'n. I fins des cap d'un any, vaig rebre una postal d'ell, i me va dir que havia arribat en salvament, tan controlada estava sa correspondència... des cap d'un any... I llavò, en Bernanos va tenir un fill seu que se va fer falangista, i va anar a Manacor, i ell despotricant contra es falangisme, i una vegada dins l'Alhambra va fer un discurs des seus, i un de Sóller que entenia es francès ho va sentir i me diu: "Aquest homo està en un gran perill, perquè despotrica contra es feixisme i es totalitarisme... i l'agafaran", i bons amics li varen poder proporcionar un passatge cap an es primer vapor estranger que se presentà, i se'n va anar. Era lo millor que podia fer, perquè aquest homo era un polemista irreductible. Quan ell veia que una cosa no... ho deia i *no le dolían prendas*, que diuen es castellans. I res, se va salvar, però, arribat a França, poc temps després va escriure: *Les grands cimetières sous la lune*, amb tots es morts que trobaren per ses cunetes... i va ser un escàndol gros... a Espanya, i a Mallorca no en parlem. I noltros dèiem: "I si arriben a saber que noltros vàrem dinar amb aquest homo es dia des Moviment...!" Llavò era molt perillós... I varen anar a demanar explicacions al bisbe Miralles, perquè era amic seu... però aquest també era un d'aquests que *no le dolían prendas*, i no sé què else degué dir. Supòs que else degué enviar a passejar. Per cert que quan va ser bisbe a Barcelona se va demostrar sa seva energia en front de totes aquelles coses que hi va haver en es seu temps... I poc temps després es Moviment també agafà en Mascarò, que té una càtedra a Anglaterra, a Cambridge, i que és un gran orientalista, i s'hi va trobar, per aquí, i jo una vegada fent aquelles guàrdies que mos feien fer, de ponts i d'aquelles coses estratègiques, el me veig venir per sa carretera, que venia a peu de Ciutat i havia anat per Vall-demossa i Deià, i se n'anava cap a Sóller, i també va començar a parlar que no li pareixia possible que a Espanya hi hagués una guerra civil com hi havia. Dic: "De tot això tenui tota sa raó, però ben alerta que no vos escapi una paraula, perquè no vos ne tornareu a Anglaterra", i en Moll li va proporcionar un passatge, i amb don Fausto Morell vàrem respondre per ell, i també se'n va anar amb un des primers barcos que passaren...

— Quins records té de quan desembarcaren a Manacor?

— Varen bombardejar Sóller, però es tirs se n'anaven per dins es olivars i per sa falda de sa muntanya. Lo que va provocar una mobilització, però res, sense efecte. Però a Sóller no s'hi va matar gent... supòs que perquè han sortit més, a França i a Amèrica, i ja tenen una altra idea...

— On ha residit, vostè?

— A Sóller tot es temps fins que me vaig casar. Tenia una trentena d'anys, i llavò he anat i vengut d'aquí de Palma a Sóller i de Sóller a Palma. Hi tenim sa casa pairal. I a Sóller he tengut es bons elements que han estat aglutinats entorn des setmanari: en Miquel Arbona, en Miquel Marquès, es director, en Serra Pastor, hi ha hagut sempre un nucli... Tots aquests eren de s'Associació per la Cultura de Mallorca. Abans hi havia més iniciativa. Però ara sa gent s'ha anat despolititzant molt i s'ha anat desinteressant molt de sa cosa pública, i tot això ha duit un retràs a sa cultura.

— Quina ha estat sa seva feina professional?

— Abans de sa Guerra Civil vaig fer classes de literatura en es col·legi Cervantes, en es cap de la Rambla. Llavò, en temps de sa Guerra Civil, vaig haver de donar classes en es Pont d'Inca, a la Pureza, a ses Trinitàries, a ses Teresianes, i llavò vaig haver d'arribar a ser també es director des col·legi de Sóller, de manera que fins a sa meva jubilació a Sóller, hi vaig estar vinculat. Llavò an es altres col·legis vengueren llicenciats, i ja no hi vaig fer falta.

— Quines obres seves publicades creu que són ses més importants?

— Oh, això, *El comte Mal* va ser un gran esforç. Ja tenia es primers cants començats d'edat de vint anys... Llavò va quedar com a dormit, però aquests primers estaven revisats per don Joan Alcover, es primers, amb unes observacions a llapis que hi ha, a s'original primitiu. I llavò, vint anys o trenta anys després, don Miquel Forteza diu: "Això és que ho hauries de fer tu, ho hauries d'acabar, hauries de tenir un poema llarg, d'una certa consistència on hi hagués s'història, sa tradició de Mallorca, lo que no feren es de sa renaixença ho hauries de fer..." Va ser un des qui m'obligaren, i ho vaig tornar a gafar, i hi vaig fer un parell d'anys de feina... I es altres llibres són col·leccions de coses líriques, com: *De l'auca al migdia*, *Paradís al sol...* i alguna cosa de caràcter èpic, com *La terra al cor*, que són aquelles figures més re-

presentatives de Mallorca: Ramon Llull, Simó Tort Ballester...

— I en quant a política?

— Durant en Primo de Rivera teníem es Centre Regionalista, que se dividia en dues rames: es Centre Autonomista, que eren es qui donaven sa pauta i estaven en relació amb en Cambó, i aquests eren es més radicals, i aquests donaven sa pauta en es Centre Regionalista.

— Qui eren aquests des Centre Autonomista?

— En Miquel Forteza, en Joan Pons mateix, jo, tots es intel·lectuals de sa mateixa edat de llavò. I es Centre Regionalista eren es desperdicis, diríem, de s'antiga Joventut Maurista.

— El va conèixer, en Maura, vostè?

— El vaig conèixer com tots es mallorquins, quan passava per aquí... Fins i tot vaig tenir un premi, l'any deu que el donava ell, a un certamen, però contactes personals no. Ara, a Sóller hi havia sa seva Joventut Maurista... Es autonomistes eren uns homos que aspiraven a s'autonomia des diferents pobles en què se divideix Espanya. Si aquesta qüestió l'haguessin volguda entendre des d'un principi, i no haguessin llevat es furs a aquesta gent de Vascònia, ara no passaria lo que passa, i varen caure en lo mateix que mos feren a noltros, en Felip V. Varen caure en lo mateix. Mai llevar es furs a un poble constituït com a tal...! Sa República va començar també per sa gran equivocació de fer una República unitària, furiosament unitària, en lloc de fer una república federal amb tots aquests pobles confederats...

— I això de s'estatut d'autonomia?

— Sí. Vàrem suar una partida de dies en es Teatre Principal, en es mes de juliol, amb una calor... I allà presentaven esmenes, i n'hi havia que no sabien dir esmena i deien esmena, i sa qüestió que tragueren s'estatut...

— I qui és que el va redactar?

— En Joan Pons, en Miquel Forteza, una partida... i quan el varen tenir fet i presentat se perdé pes diputats, que no varen tenir manya per fer-lo passar, i llavò vengué es desastre... i bona nit!

— I Menorca?

— Bé, Menorca no ha anat mai bé amb noltos. Eivissa sí, però Menorca no crec que se'ls hagi sabut captar i sempre han anat més directament amb Barcelona... de manera que això ha estat falta de comprensió, lo mateix que passa ara amb sos vascos. És una pena veure que hi ha gent de bona fe, allà, i que hagi de ser confusa amb extremistes que maten gent i això. És una pena.

— I vostè, a part de s'ideal autonomista, estava afiliat a qualque partit?

— No, es autonomistes eren més bé: centre. Votàvem es més regionalistes, es més autonomistes, es més de la terra. Es Centre Regionalista va començar fa molts d'anys amb so nom de *L'Espurna*. Li posaren *L'Espurna* per aquella poesia de don Joan Alcover, i aquesta *Espurna* presentà un concejal, que era en Toni Quintana i Garau. Ja és mort, fa molts d'anys. Era un homo de bona fe, que hauria representat bé es partit, i això va ser pròpiament es primer partit regionalista. I llavò donaven conferències don Gabriel Alomar, don Toni Maria Alcover, don Llorenç Ribet, i tots anaven a lo mateix: a un regionalisme que sense ser separatista volgués lo seu, i encenien focs en es puigs principals i mos responíem amb Catalunya. Un dia clar se veia bé es foc de Montserrat o del Montseny amb so des Puig Major. I sa pena que costava encendre aquests focs! A puigs on només hi passa un aire que crema, tant d'hivern com d'estiu, i que no hi ha un bri d'herba. Havíem de dur es feixos de baix. Tot això eren esforços que ara, sa gent d'avui en dia, no les sap ni les pot comprendre. Així és que quan en Josep Melià va presentar *Els mallorquins*, que va voler suposar que noltros no havíem fet res, jo me vaig despenjar amb tot això, ja. Me vaig despenjar i li vaig explicar tot. Era a sa Casa Regional Catalana, sí...

— Viatges, quins ha fet?

— Jo he estat més a França que a altra banda, però també he fet es meu viatge per Itàlia. I d'Espanya el sud no el conec. Conec un poc es nord, es centre... Això són es meus viatges. Viatges en motiu de compenetració amb Provença, sí, n'he fet alguns, sí. Vaig anar pes centenari de *Mireio*, vaig anar a Arles, a Nimes, a la Camarga, molt interessant. I llavò, una vegada anàrem a Santo Estello, que diuen ells, a s'aplec anyal que fan per cincogema, vàrem anar a Avinyó. Està molt bé, N'Octavi Salter hi va venir...

— Com va començar sa seva relació amb sos felibres provençals?

— Va començar a través de monsieur Rouquette, que és un nom que s'escriu en francès Pierre Rouquette, i és Pere Roqueta, ben mirat, i és un homo que sempre està en relació amb Catalunya i dóna compte des llibres que apareixen en es diaris de Marsella. Ell està a Marsella, és un gran coagulador, aquest homo, i va ser es primer que me va dir: "Jo vos inscriuré soci des felibritge", i jo aleshores havia traduït Merton, i va ésser es qui va

influir en madame Mistral, sa viuda, per obtenir es permís, i de llavò varen venir altres permissos. En Casacuberta va voler editar llavò ses memòries d'en Mistral i me va comanar a mi sa traducció, i vàrem demanar un permís a madame Mistral per tot lo demés de ses obres i el mos va dar, i amb aquest permís vàrem seguir traduint. Na Maria Antònia va traduir *Mireio*, i llavò, de ses *Illes d'Or* en va fer una selecció molt curta amb un pròleg d'en Ruÿra, i després l'aniràrem a que els acabàs, a ses *Illes d'Or*, que és un tom un poc voluminós. Hi ha molts de versos, allà. I jo me vaig encarregar de tot lo demés. Vaig fer es "*Calendau*", que és un altre poema en dotze cants, com *Mireio*. Vaig traduir es *Poema del Ròdan*, que és un altre poema en dotze cants hendecasil·labs lliures, i llavò, es darrer llibre que va escriure Mistral, es darrer recull que li diu *Sa collita de l'oliva, Lis oulivado*, com que dir es meu darrer recull, perquè sa darrera collita des camp és s'oliva. Per això, li va posar *Lis oulivado* que per cert no té traducció, ben mirat... jo li vaig posar *La collita de l'oliva*, i no és això... jo per mi lo millor és continuar amb so nom que li donà... però, clar, aquí no vol dir lo mateix que allà, i dificultats d'aquestes... Així és que vaig traduir set coses llavò, de Mistral. Tot lo que quedava després de *Mireio* i *Les Illes d'Or*... i en Cruzet va tenir un bon patró, que va ser en Roviralta, aquest gran industrial de Barcelona, que es industrials de Barcelona tenen això. Amollen... Lo que no tenim aquí. I patrocinà s'edició, aquell senyor, que va bestreure es doblers. I en Cruzet va dur endavant sa traducció de ses obres completes d'en Mistral l'any 1958.

— Així, vós pertanyeu an això des felibres?

— Sí. Me varen fer mestre en gay saber pes seus estatuts, i com allà a Perpinyà hi torna haver un nucli molt important, que és "La Ginesta d'Or", una associació que cada any fa es seu certamen, es seus focs, una espècie de Jocs Florals, una espècie de certamen de poesia, on presenten francesos i catalans. Un any donen sa Flor Natural an es francesos i s'altre an es catalans. Hi ha un ambient de perfecta concòrdia, allà. Sí, hi ha una política de comprensió a Perpinyà. I parlen molt es català... Aquesta gent que diu que se perd, es català... No, no se perd. I molta de gent, ara, de Barcelona, clar, va a comprar a Perpinyà. I ara sí que el parlen, es català...

— Quins idiomes dominà vostè?

— I jo es francès, i s'anglès vaig començar a espellar-lo, i ja hi era, i llavò ho vaig deixar córrer i no se

pot deixar córrer... es dia que se deixa córrer, bona nit!

— Italià?

— Italià també. He hagut de traduir coses de s'italià.

— I es provençal?

— I es provençal també. El m'he hagut d'empollar, per mor d'això.

— Com el va aprendre?

— A força de diccionari, des gran diccionari d'en Mistral, que és es *Lou Tresor dóu felibrige*.

— I gramàtiques, en va utilitzar?

— No, ben mirat no, no m'hi ha importat. I Na Maria Antònia Salvà tampoc. Es més bé un instint, s'instint de sa llengo, que és tan consemblant. Lo mateix que es portuguès. Vaig traduir *Els lusíades*, sense saber, pròpiament, parlar es portuguès, sinó per s'instint de ser llengos romàniques, tan consemblants...

— Quan va a veure es provençals, que parlen provençal o francès?

— Parlen en francès. És una pena. Com es valencians, que parlen en castellà. És lamentable. Allà igual. L'aprenen per punt, es provençal, per pic, però no el parlen mai... Sa nostra llengo és ben viva, i sa seva està catalogada dins ses obres d'en Mistral... Ara, que hi ha exemples hermosos. Per exemple, aqueixes reines que fan ells, des felibrige, procuren que siguin al.lotes que tenguin interès pes provençal, i que s'hagin molestades per parlar-lo. Hi ha això, sí, no és una gent morta. Té sa seva vitalitat... Llavò, que es francesos tenen una mania, que tot lo que no sigui francès del nord és *patois*. Jo m'hi enfad cada vegada que hi vaig. Dic: "Escoltau, no digueu *patois*, an es roerguès, i no digueu *patois* a tantes llengos romàniques que tenui voltros, perquè tenui una partida de llengos romàniques que els heu deixades fer... que tot és *patois*, es provençal, s'occità... perquè hi ha tantes de regions distintes que parlen sa seva varietat de llengo... Això, la Roergue, la Gascunya, Llenguadoc, tot això són llengos romàniques diversificades... i a tot això es francesos des nord li diuen *patois*...! An es provençal mateix li diuen *patois*! Jo else dic: "Però no sigueu així, no else digueu *patois*, digau-los es nom de sa llengo que és...! És trist. Noltros teníem uns parents a Carcassona, que per exemple hi parlaven un llenguatge tolosà, i se'n reien d'ells si el parlaven a França. En deien *patois*... No, es centralisme a França ha fet més mal que aquí. Justament sa llengo francesa és una llengo tan rica, que clar, s'imposa, i si s'estat l'imposa, així, sí que s'imposa...!

— Bé, ara passam a una segona part, quina és pròpiament, sa seva visió de sa vida. Per exemple, vostè, en religió quines idees té?

— Ses postconciliars. No som retrògrad. Lo que no estic d'acord és amb aquesta gent que se fa un concili pes seu ús particular, perquè n'hi ha que se fan un concili pes seu ús particular... No, això no, perquè si no nos entendríem...

— Com veu s'actuació de l'església davant un fet com sa Guerra Civil?

— Es ben clar, això, aquí sa gent de cara i ulls ja no hi ha ningú que dubti d'això, perquè es qui se varen haver de, diríem, de sotmetre a s'estat de sa qüestió que es presentà llavò: o blancs o negres, allò d'Espanya o... o tot a una banda o tot a s'altra. Hi ha ecònomos que encara en parlen, d'això. Don Pere Llabrés té una idea ben clara, també... voltros que el coneixeu, és, amb una paraula... Supòs que amb aquest concordat s'arribarà a qualque cosa... S'ha d'alliberar, l'església, de s'estat. El bisbe Campins ja n'era partidari: separació completa de l'església de s'estat. Com és que a França hi ha uns catòlics que vibren...! I aquí n'hi ha cada un qui dorm és so de... Jo crec que aquí fins que arribem an això...

— I aquest assumpte des nous capellans?

— N'hi ha que donen molt bon resultat, per exemple, aquests capellans obrers, per exemple. Ara en va venir un a Mallorca, que treballa dins unes fàbriques, i que fa es seu apostolat, i que veig que li dóna bon resultat. Aquests altres així... en fi, que estan dins ses normes conciliars, i van vestits de seglars i totes aqueixes coses a mí me mereixen tots es respectes, també. Sa qüestió que facin s'apostolat que han de fer i que no passin més enllà. Me fa s'efecte que ara és com quan hi ha hagut un temporal que queda aquella mar vella, i ve un moment que llavò ve que ses ones, es mes de juny, es mes de juliol, i la mar és com una bassa d'oli... Crec jo que ha de venir un dia en què tot això s'ha d'haver ajustat... i tornarà a lo que tots voldríem, una convivència...

— I en qüestions de política, avui per quin règim es decantaria?

— En qüestions de política és que no podem opinar, perquè tots estam despolititzats, però, jo, es meu ideal seria aquest: que hi hagués una confederació des pobles de ses Vascongades, amb Galícia, amb Portugal mateix, una confederació Ibèrica, amb es centre, que ara estam completament divorciats des centre. Bé, idò, di-

vorciats o no, el sud i es centre i es llevant que tot fes una confederació, catalans, gallecs, bascos, una confederació ibèrica... Això crec que seria d'ideal. Una confederació de pobles ibèrics.

– I es règim?

– I es règim seria indiferent, en aquest cas. Perquè si hi hagués una monarquia a s'estil d'Inglaterra podria ser una monarquia, o a s'estil de Suècia podria ser una monarquia. I si havia de ser una república tan ben entesa, que fos una república federal... Però no... a Espanya és una gent que no sé, o tot d'una banda o tot de s'altra... No saben conviure. No hi ha convivència. Que es catalans fan feina, idò, ja n'hi ha que no poden veure es catalans, que es bascos fan també feina i tenen un centre industrial com Bilbao, ja hi ha gent que no ho pot sofrir... i clar, així no mos arribam a entendre mai; perquè Espanya se divideix en tres províncies, va dir aquell: "El nord i es llevant que fan feina, el sud, on se diverteixen i es centre on dormen..." Així no mos entendrem mai... i això ho seguec amb molt d'interès, perquè me sap greu que sa gent de bona fe, que no ha tirat bombes, que no han fet desbarats i que continuen amb s'idea de sa Gran Vascònia lliure, és ver? Me sap molt de greu... An es altres else plany prpu, perquè aquests extremismes venen també quan hi ha una injustícia llarga... Començant per llevar-los es furs... No els ho haurien d'haver llevat mai... I estan desesperats... se comprèn que estan desesperats, aquesta gent... Jo supòs que davant es caire internacional que pren sa cosa... entre es alemanys per una banda... i tots, tothom s'interessa per aquests assumptes. Jo crec que sa justícia militar aplicarà sa llei, però que vendrà s'indult, perquè sinó, sa justícia militar, si ara no actua, diríem, així segons ses lleis actuals espanyoles se tira terra damunt. Jo ho comprenc, però que aquesta justícia estricta que tenim a Espanya,... això de que hi hagi encara pena de mort, per exemple, i que s'està discutint tant, que és un absurd, i que... s'hauria de suprimir per tot... Bé idò això, si s'executa segons ses lleis actuals, però en es costat d'això ve s'indult... a lo millor serà lo que faran. Si fan això seran intel·ligents... si no ho fan, aplicar penes de mort... fa s'efecte que sa solució a sa qüestió més acertada seria s'indult.

– Com veu vostè es canvis produïts dins sa societat mallorquina durant aquests darrers anys?

– Es canvis produïts són bastant lamentables, perquè sa societat mallorquina s'ha deixat anar sempre dar-

rere es qui els ha parlat. Hi ha poca consciència de poble. En això té raó en Melià... poca consciència de poble. Ara, ja hi ha gent que això de parlar en castellà ja ho troba cursi, això sí. Ara ja hi ha gent, vaja, d'aqueixa més de cara i ulls, qui això de fer parlar es castellà an es infants ara ja ho troben cursi, però, fins ara hi ha hagut una plaga... No han tengut aquella sang brava que tenien en es segle XV es ciutadans i pagesos, en es segle XVI, amb sos agermanats, aquella sang brava que va derivar així com solen derivar aquestes revolucions... se desprestigien llavò per sa sang que han vessada, però es principis fonamentals d'ells, com és ara, es pagesos, en es segle XV que tenien sa raó, de que es censals estaven acaparats en mans d'una sèrie que radicaven a sa ciutat, i que no cuidaven sa seva terra, i ells havien d'arrastrar tots es rigors de ses terres i havien de pagar es censals sense de vegades tenir amb què pagar-los. Es fons era ben clar, es fons de justícia estricta, i es agermanats també varen començar amb un fons de legalitat. Es ver. Llavò hi havia, diríem, sang, diríem, brava, i ara està aigualida. Clar, acabaren malament, aquelles coses, per sa violència, però es fons jurídic seu era clar. Bé, idò, no hi ha consciència de poble, no n'hi ha, i si n'hi ha, n'hi ha molt poca. Hi ha molt poca gent que reaccioni davant coses que mos van en contra, i que destrueixen sa nostra manera de ser, sa nostra llengo i es nostros hàbits, ses nostres costums... Hi ha poca gent que reaccioni davant això. En Melià amb aquest sentit té raó, i aquests doblers que s'han fet ara, i tot això, si estiguessin an es servici d'aquestes causes, com hi ha a Barcelona gent que posa es seus doblers an es servici de sa causa. Si hi hagués això, si hi hagués una mica més de nirvi, una mica més de braó, n'hi ha poc, n'hi ha poc...

– Quins autors li agraden més a vostè? Novel·listes, per exemple?

– Novel·listes és lo que llegesc menos. Però, m'agraden tots aquests grans mestres, es castellans bons. No perquè siguin castellans else desprecii. Crec que tenen un valor... Dins sa generació del 98, per exemple, hi ha tota una sèrie de mestres que hi ha per adminar-los, i des francesos hi ha una sèrie de gent, des que déiem, des parnassians an es darrers, an es postsimbolistes, que també... un n'ha llegit i s'hi ha fundat i més o menos inspirat... Es italians... Totes aqueixes nacions tenen, amb una paraula, sa seva cosa, i noltros lo bo que tenim no ho coneixem, començant per Ramon

Llull. La gent no coneix res d'en Ramon Llull... i llavò vengueren aquells des segle XV, vengué n'Oleza, i ningú sap qui són... i llavò es de sa Renaixença...

— I de sa Renaixença cap an aquesta part...?

— En Tomàs Aguiló, per exemple, en Quadrado...

— I en quant a sa poesia actual, antiformalista...?

— N'hi ha que realment fan s'efecte que escriuen automàticament, en escriptura automàtica. Ara, n'hi ha que saben què diuen, i aquests que saben què diuen, encara que ho diuen en una forma informal...

— Per exemple, un poeta informal modern que li interessa?

— En Neruda, per exemple. Es un poeta informal. Ara que diu coses...

— I des catalans?

— Hi ha molt que dir... Hi ha en Brossa, per exemple, en té de tota casta... és espantós... no se pot acabar de llegir...

— En Gabriel Ferrater, el coneix?

— Poc. Però em fa s'efecte que té més consistència, aquest... I n'Espriu. Allò de *La pell de brau* està bé, m'agrada. *El cementiri de Sinera* ja és més abstracte, diríem, però *La pell de Brau* és un llibre que diu coses, i les diu en una forma bastant formal... poesia més o menos de protesta, però amb una aura poètica, amb un fons poètic, perquè n'hi ha que fan poesia de protesta i ho podrien dir en prosa. No importaria que gastassen tant de paper... sinó fer-ho a rengló seguit, i no fer un de curt i un de llarg... Es allò que deim en mallorquí: "No s'avé ni s'enquantra..." ja no dir-li poesia de denúncia, sinó denúncia... ala!